

نگاهی به زمینه‌های انعقاد قرارداد ۱۹۰۷

۲۱ مرداد ۱۴۰۲ ساعت ۱۴:۰۸

در سال ۱۹۰۷ یک قرارداد مهم و پنهانی میان دو بازیگر مداخله‌گر ایران یعنی انگلیس و روسیه منعقد شد که خبر از فصل جدیدی از تحولات سیاسی در ایران می‌داد. این قرارداد بر تقسیم ایران میان انگلیس و روسیه تاکید داشت و مبین تصمیمات جدید میان دو کشور بود.

در سال ۱۹۰۷ یک قرارداد مهم و پنهانی میان دو بازیگر مداخله‌گر ایران یعنی انگلیس و روسیه منعقد شد که خبر از فصل جدیدی از تحولات سیاسی در ایران می‌داد. این قرارداد بر تقسیم ایران میان انگلیس و روسیه تاکید داشت و مبین تصمیمات جدید میان دو کشور بود. بر این اساس انگلیس و روسیه که تا پیش از قرارداد ۱۹۰۷ از لحاظ سیاسی با یکدیگر رقابت داشتند؛ با این قرارداد نشان دادند که به رقابت‌های خود پایان داده‌اند. با توجه به این مقدمه شاید این سوال مطرح شود که چرا دو کشور به اختلافات خود پایان دادند؟ یا بهتر است سوال شود که زمینه‌های قرارداد ۱۹۰۷ چه بود؟ و چرا دو کشوری که در مقابل یکدیگر قرار داشتند، به طور ناگهانی در بسیاری از زمینه‌ها به توافق رسیدند؟

علل پایان یافتن اختلافات روسیه و انگلیس

مهم‌ترین زمینه قرارداد ۱۹۰۷ پایان یافتن اختلافات روسیه و انگلیس بود. این اختلافات باعث شد دو کشور به انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ متمایل شوند. اما آنچه که باعث پایان یافتن اختلافات دو کشور بود ریشه در موارد متعددی داشت. برخی از این موارد عبارت است از:

ظهور آلمان به عنوان قدرت برتر در اروپا

تا پیش از قرارداد ۱۹۰۷ نیروهای اروپایی از توازن قوا برخوردار بودند. به عبارتی هیچ یک از قدرت‌ها برتری خاصی بر قدرت دیگر نداشتند. اما آلمان به تدریج و تحت رهبری بیسمارک توانست به قدرت برتر اروپا تبدیل شود. قدرت‌یابی آلمان زنگ خطر جدی برای کشورهای اروپایی بود و لذا لزوم اتحاد برای مقابله با این کشور را الزامی کرد. بخشی از این الزام به دلیل نفوذ آلمان به سمت خاورمیانه و احتمال تسلط این کشور بر منافع روسیه و انگلیس بود. روسیه بیم نفوذ آلمان بر خلیج فارس را داشت و انگلیس نیز از پیشروی آلمان بر هند هراس داشت.

البته ترس دو کشور بی‌دلیل نیز نبود؛ زیرا آلمان توانسته بود بر بخش‌هایی از خاورمیانه تسلط یابد. آلمان‌ها که از نیروی دریایی

قابل توجهی برخوردار نبودند، به زودی با طرح راه آهن برلن - استانبول - بغداد قصد آن داشتند که کالاهای خود را به بازارهای آسیا و به ویژه خلیج فارس هدایت کنند و از مواد خام آنجا بهره مند گردند. سیاست دولتمردان آلمان، منویات توسعه طلبانه روسیه و به ویژه انگلیس را - که در خلیج فارس منافع مستقیم داشت - تهدید می کرد. بر این اساس تهدید آلمان در شرق به اندازه‌ای بود که بیشتر نویسندگان تاریخ روابط سیاسی، آن را مهم‌ترین عامل اتفاق روسیه و انگلیس در قرارداد ۱۹۰۷ م دانسته‌اند. ۱

شکست روسیه از ژاپن و انقلاب داخلی روسیه

ضعف سیاسی روسیه از دیگر عواملی بود که لزوم تجدیدنظر در سیاست‌های روسیه را الزامی می کرد. روسیه که در تاریخ خود غلبه بر بسیاری از امپراطورها را در تاریخ خود ثبت کرده بود، در اوایل دهه ۱۹۰۰ شکست مفتضحانه‌ای از ژاپن خورد. این شکست برای روسیه یک معنی داشت و آن چیزی نبود جز اینکه روسیه از لحاظ سیاسی و نظامی با ضعف‌های اساسی روبرو شده است. این ضعف ایجاب می کرد که روسیه از برخی از سیاست‌های خصمانه خود علیه انگلیس دست بردارد؛ زیرا رقابت با انگلیس می توانست هزینه‌های بیشتری را به این کشور تحمیل کند. از طرفی شکست روسیه از ژاپن در سال ۱۹۰۵ اهمیت اروپا در سیاست خارجی روس‌ها را دوچندان نمود. ۲

ضعف سیاسی روسیه مطالبات آلمان از این کشور را بیشتر کرد. طبیعی بود که این خواسته استعماری و سیاسی آلمان به همراه تدارک ارتش مجهز و تقویت ناوگان دریایی‌اش، با واکنش منفی روسیه و نزدیکی این کشور به انگلیس همراه شود. ۳ البته ضعف سیاسی و نظامی روسیه تنها به این موضوع محدود نماند؛ بلکه روسیه کمی بعد از این شکست با انقلاب ۱۹۰۵ مواجه شد که این انقلاب نیز تاثیر زیادی بر تحولات سیاسی روسیه و نزدیک شدن این کشور به انگلیس داشت.

تمایل سیاستمداران انگلیس به انعقاد قرارداد ۱۹۰۷

علاوه بر روسیه در انگلیس نیز تحولاتی رخ داد که لزوم توافق این کشور با روسیه را الزامی می کرد. یکی از این تحولات مهم روی کار آمدن شخصیت‌هایی چون سرداورد گری بود. گری نقش پررنگی در مدیریت سیاست خارجی انگلیس داشت. زیرا گری از حامیان اصلی اتحاد با روسیه جهت تضعیف آلمان بود. او معتقد بود انگلیس برای غلبه بر آلمان چاره‌ای جز گسترش روابط خود با روسیه ندارد. نظرات گری تاثیر زیادی در اتحاد انگلیس و روسیه داشت. زیرا بسیاری از سیاستمداران این کشور با گری همگام شدند؛ هر چند نظرات گری مخالفانی نیز داشت.

مخالفان معتقد بودند گری اطلاعات چندانی در مورد مسائل اروپا ندارد. از این رو انعقاد این قرارداد تنها به سود روسیه است. بر این اساس گفته شده است که به نظر می‌رسید که وی درباره سرزمین‌های دوردستی که مشمول این قرارداد می‌گردید، چیزی نمی‌دانست، یا برای آنها اهمیتی قائل نبود. ۴ اما این دیدگاه چندان درست نبود؛ زیرا در آن دوره منافع دو کشور در اروپا ارجحیت بیشتری داشت. هر چند می‌توان روسیه را برنده قرارداد در حوادث ایران دانست؛ اما انعقاد قرارداد برای حفظ منافع دو کشور در اروپا الزامی بود.

شرایط داخلی ایران

یکی از دلایل دیگر و تاثیرگذار در انعقاد قرارداد ۱۹۰۷ وضعیت داخلی ایران است. البته این موضوع در دیدگاه برخی از تحلیلگران چندان مهم نیست اما برخی معتقدند که نمی‌توان تاثیر این موضوع را نادیده گرفت. در این رابطه آمده است «ایران در آن دوره ضعیف و بی‌پول و داخله آن مغشوش، رجال آن بیکاره و بالاخره وجودش بی‌مصرف و همیشه اسباب کدورت بین دولتین روس و انگلیس بود. بهتر این دیده شد ایران بدو منطقه نفوذ دولتین تقسیم شده خیال هر دو دولت از این راه آسوده و راحت باشد.» ۵

سخن نهایی

متأسفانه یکی از تصورات سیاستمداران ایرانی در دوران تفوق روسیه و انگلیس بر این بود که امکان توسعه کشور از طریق روابط دوستی با آن‌ها امکان‌پذیر است. به همین دلیل برخی تحت عنوان انگلوفیل و برخی نیز تحت عنوان روسوفیل به دنبال پررنگ کردن نقش هر یک از این دو کشور در ایران بودند. چنانچه انگلوفیل‌ها بعد از تحقق مشروطه به این باور اشتباه رسیده بودند که انگلیس حامی مشروطه ایران است اما این قرارداد خط بطلانی بر این تصورات بود و نشان داد که عامل تحرک سیاسی کشورهای غربی منافع آن‌ها بوده است و نه هواخواهی از مردم و یا کشورهای دیگر.

۱- ایران و استعمار انگلیس: مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات، تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های سیاسی، دبیرخانه دائمی

همایش‌ها، ۱۳۹۱، ص ۸۹

۲- احمد نقیب‌زاده، تاریخ دیپلماسی و روابط بین‌الملل، تهران، نشر قومس، ۱۳۸۳، ص ۱۹۰

۳- احمد کسروی، تاریخ مشروطه ایران، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۳، ص ۴۵۸

۴- پیتر آوری، تاریخ معاصر ایران: از تأسیس تا انقراض سلسله قاجاریه، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، تهران، انتشارات مؤسسه عطایی، ۱۳۷۳، چاپ سوم، ص ۲۵۵.

۵- محمود محمود، تاریخ روابط ایران و انگلیس در قرن نوزدهم میلادی، جلد ششم، تهران، نشر اقبال، چاپ چهارم، ۱۳۵۳، ص

۱۴۱.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetariikh.com/news/۴۹۲۹۴/نگاهی-به-زمینه-انقصاد-۱۹۰۷-قرارداد-انقصاد-های-زمینه-نگاهی>